

Upotreba opijata kroz povijest

Demetlika, Deni

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:636776>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**



Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Arheologija



Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Arheologija

Upotreba opijata kroz povijest

Završni rad

Student/ica:

Deni Demetlika

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Željko Miletić

Zadar, 2024.



Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Deni Demetlika**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Upotreba opijata kroz povijest** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. rujna 2024.

Sadržaj:

| | |
|--|----|
| 1. Uvod..... | 3 |
| 1.1. Predmet i cilj rada | |
| 1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka | |
| 1.3. Sadržaj i struktura rada | |
| 2. Arheološki dokazi upotrebe opijata..... | 4 |
| 3. Šamani/svećenici, misterijski kultovi, rituali i inicijacije..... | 14 |
| 3.1. Šamani u prapovijesti | |
| 3.2. Svećenstvo i misterijski kultovi | |
| 4. Znanstvene studije utjecaja psihodelika na čovjeka..... | 24 |
| 5. Navodi..... | 26 |
| 6. Zaključak..... | 27 |
| 7. Literatura..... | 28 |

1. Uvod

1.1. Predmet i cilj rada

Cilj ovoga rada nije dokazivati ili opovrgavati korištenje psihodeličnih biljaka i preparata tijekom ljudske povijesti, već pokušati objasniti ili barem postaviti pitanja u kojoj je mjeri korištenje takvih sastojaka moglo utjecati na razvoj ljudskoga društva od njegovih početaka pa do danas. Počevši od pretpostavke koju podržava većina današnjih autora da su šamani, svećenici ili bilo kakvi vjerske vođe imali velik utjecaj u društvu te su također isti ljudi u svojim magijskim (misterijskim) ritualima i inicijacijama rabili razne opojne pripravke pomoću kojih bi širili svoja saznanja, stupali u kontakte sa svijetom duhovnog, liječili druge i sl., može se zaključiti kako su takvi opojni preparati sigurno ostavili utjecaja na ljudsko društvo u polju religije, mitologije, umjetnosti, tehnologije i medicine.

1.2. Izvori i metode prikupljanja podataka

S obzirom na to da će se u ovom radu pisati o šamanima jer su oni najviše prakticirali upotrebu opojnih preparata, zatim o njihovu utjecaju u društvu, medicinskim učincima pojedinih preparata te najnovijim studijama vezanima uz djelovanje psihoaktivnih tvari na čovjekov um, uz arheološku literaturu bit će još korištena literatura iz područja antropologije, biologije i medicine. Takva raznovrsna literatura potrebna je kako bi se dobila šira slika o navedenoj temi. Budući da nema mnogo dostupne domaće literature i istraživanja vezanih uz tu temu, većinom će biti korištena strana literatura dostupna u *online* bazama podataka.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Rad je podijeljen u šest cjelina. Prva cjelina jest uvod, u kojemu se objašnjavaju predmet i cilj rada, izvori i metode prikupljanja podataka te sadržaj i struktura rada. U drugoj cjelini govori se o konzumaciji opojnih sredstava, arheološkim dokazima takve prakse i prikazima na reljefima. U trećoj cjelini govori se o ulozi šamana i visokih svećenika u društvu tijekom prapovijesti, ritualima, inicijacijama i obredima u misterijskim kultovima tijekom antičkoga doba pa sve do srednjevjekovnoga čarobnjaštva. Po pitanju literature, u drugoj cjelini više se upotrebljavaju arheološki radovi, dok se u trećoj cjelini više govori o ulozi šamana i visokih svećenika, pa je uz arheološku literaturu korištena i antropološka. Četvrta cjelina vezana je uz područje medicine, psihologije i najnovijih studija utjecaja psihoaktivnih supstanci na čovjeka, tako da je i literatura iz toga područja. U petoj cjelini navode se misli poznatih ljudi koji na neki način utječu na ovaj rad, a u šestoj cjelini iznosi se zaključak o temi kojom se ovaj rad bavi. S

obzirom na to da je u njega uključen jako dug povijesni period te razna polja znanosti, iznose se samo najbitniji podaci.

2. Arheološki dokazi upotrebe opijata

Ljudi su od davnina tragali za odgovorima poput postanka svijeta, podrijetla čovjeka i njegova mjesta u svijetu kojim je okružen. Temelji svih religija i vjerovanja mogu se povezati s pokušajem objašnjenja čovjekova mjesta u svijetu živih te također s fenomenom smrti.¹

Enteogeni, koji su ujedno psihoaktivne supstance, često su povezani s bogovima. Interpretirani su kao darovi bogova, a nekada i kao sami bogovi. Tako je mitsko piće Soma u Indiji divinizirano kroz boga Somu, Azteci su psilocibinske gljive nazivali „teonanacatl“ (božansko meso), u Meksiku se kaktus peyotl povezuje s bizonom i kukuruzom (sveta životinja i sveta vegetacija), dok u Južnoj Americi halucinogeni pripravak „ayahuasca“ znači vitica duše na kečuanskom jeziku. U staroj Europi bunika se povezuje s keltskim bogom Belom (bog sunca, medicine i proroka), a bunika, opijum i muhara povezuju se s Odinom/Votanom kod Germana.

Konzumiranje psihoaktivnih biljaka ili pripravaka seže toliko daleko u prošlost da su znanstvenici poput Wassona, Smitha, Hoffmana, Schultesa, pa i mnogih drugih, predložili hipotezu da su korijeni religije i šamanizma rezultat iskustava koje su te psihoaktivne supstance izazivale u ljudima tijekom obreda i rituala koji su bili vezani uz magiju, religiju i liječenje. Čini se da se to znanje kasnije prenosilo svijetom preko misterijskih kultova i religija.²

Tijekom posljednjih desetljeća arheološki i antropološki dokazi pokazali su kako su mnogi drevni religijski rituali uključivali i druge duhovne aspekte povezane s upotrebom psihoaktivnih biljaka koje su se konzumirale tijekom obreda. Te biljke, osim što su bile dio klasičnih obilježja tih rituala, također su izazivale izmijenjena stanja svijesti koja su se upotrebljavala u razne duhovne svrhe.³ Većina šamanskih i poganskih kultura rabila je navedene biljke s različitim ciljevima, koji su uključivali postizanje drugoga oblika svijesti.

Jedan od najranijih potencijalnih dokaza o pojavi biljaka koje mijenjaju stanje svijesti jest iz srednje paleolitičkog lokaliteta, pećine Shanidar kod sjevernog Iraka, datiranog otprilike 60 000 godina pr. Kr. Uz kostur odraslog muškarca koji je ujedno poznat i kao „cvjetni ukop“, palinološka istraživanja otkrila su prisutnost niza ljekovitih biljnih vrsta, među kojima je bila i efedra, ujedno i prirodni stimulans. Većina znanstvenika smatra da je to bio pokop šamana iako

¹ I. JANKOVIĆ, I. KARAVANIĆ, 2009., 8.

² G. GOLBERGER, 2017., 89-90.

³ J. D. LEWIS WILLIAMS, 1998.

ima i onih koji se ne slažu s tom tezom, nego tvrde da su te biljke bile dio prirodnoga taloženja koje je u pećinu naknadno unio glodavac (*Meriones Persicus*).⁴

Što se tiče žvakanja betel oraha, koji ujedno i djeluje kao stimulans na središnji živčani sustav, neki arheobotanički podaci upućuju na to kako bi ta navika mogla biti stara i do 13 000 godina. Međutim, najstariji potvrđeni nalazi koji su u obliku crvenih mrlja na zubalima pokojnika, a potječu iz grobne jame spilje Duyong na otoku Palawanu, koji se nalazi na jugu Filipina, datirani su oko 2660 godina pr. Kr. Kemijske analize koje su provedene i na zubalima pojedinaca iskopanih iz brončanodobnog nalazišta Nui Nap u Vijetnamu također potvrđuju konzumaciju betel oraha.⁵

Halucinogeni kaktus San Pedro, koji se i danas konzumira u Južnoj Americi, uglavnom u sjevernom Peruu tijekom iscjeliteljskih ceremonija, pronađen je u spilji Guitarreo u Peruu. Pelud i makrofosilni ostatci kaktusa pronađeni su u najstarijim slojevima pećine koji datiraju između 8000. i 5600. pr. Kr. Uzorak samog kaktusa datiran je oko 6800. – 6200. godine pr. Kr. San Pedro također je često bio prikazivan i kao motiv u vjerskim prikazima više kultura koje su prethodile civilizaciji Inka.⁶

Sjemenke *Sophora secundiflora* ili drugim imenom „meskalni grah“ pronađene su u gotovo svim naseljenim područjima pustinjačkih kultura, skloništa i spilja na prostoru južnog Teksasa i sjevernog Meksika. Nalazi datiraju od kraja devetoga tisućljeća pr. Kr. pa do 1000. godine novoga vijeka. Osim njegove upotrebe kao halucinogena droga, „meskalni grah“ na temelju arheoloških nalaza bio je korišten i u ukrasne svrhe. Njegova povezanost s pejotl kaktusima na takvim spomenutim arheološkim lokalitetima te etnografski dokumentirana upotreba u ceremonijama traženja vizija koje su prakticirale brojna indijanska plemena daju snažan argument za njegove ranije upotrebe kao lijeka. U špilji Shumla kod Teksasa ostaci pejotla i ostalih nalaza povezani su s predmetima materijalne kulture gdje se sličan pribor rabi u ceremonijama raznih domorodačkih grupa. Te ceremonije uključuju štapiće za struganje napravljene od kosti ili drveta, zvečke od jelenje lopatice te vrećice i tršćane cijevi koje sadrže tamjan od cedrovina. Nedavno radiokarbonsko datiranje tih nalaza potvrđuje starost od 3780. – 3660. pr. Kr.⁷

Opijumski mak (*Papaver somniferum*), biljka iz koje se dobiva opijum, po brojnosti i dokazima njegove upotrebe ističe se među psihoaktivnom florom staroga svijeta. Najstariji

⁴ E. GUERRA-DOCE, 2015., 97.

⁵ E. GUERRA-DOCE, 2015., 98.

⁶ E. GUERRA-DOCE, 2015., 98.

⁷ E. GUERRA-DOCE, 2015., 99.

arheobotanički nalazi potječu iz neolitičkog nalazišta La Marmota u Italiji i datirani su u sredinu šestoga tisućljeća pr. Kr. Smatra se da je pripitomljavanje opijumskog maka započelo početkom šestoga tisućljeća pr. Kr., i to na prostoru zapadnoga Mediterana, odakle se proširio na ostatak kontinenta. Velika količina arheoloških nalaza iz prapovijesti Europe nalazi se u kapsulama i sjemenkama maka. Osim njegove upotrebe kao hrane, postoje i neosporni dokazi za korištenje njegovih narkotičkih svojstava. Tragovi maka pronađeni su i na zubnom kamencu muškoga ukopa u rudniku Vaescita kod Barcelone, ali tragovi opijata također su pronađeni i u njegovim kostima, kao i u kostima drugih ljudi. Nalazi datiraju u četvrto tisućljeće pr. Kr. Većina dokaza koji ukazuju na ritualnu upotrebu opijuma vidljiva je u obliku umjetničkih prikaza religijskih scena koje uključuju nedvosmislene prikaze glavice maka.⁸

Na području Bliskoga istoka opijum je bio važan u trgovini, što potvrđuju nalazi opijumskih vrčeva iz kasnoga brončanog doba u Kanaanu i Egiptu (slika 1). Na nekima od tih posuda analiza očuvanih ostataka potvrđuje da je riječ o maku. Ti vrčevi u obliku maka pronađeni su i u egipatskim grobovima te ukazuju na to kako su opijati imali značajnu ulogu u pogrebnim ritualima i vjerovanjima u zagrobni život.⁹



Slika 1. Kanaanski vrčevi u obliku maka (https://www.researchgate.net/figure/Base-Ring-I-juglets-from-the-Late-Bronze-IIA-fourteenth-century-BC-Canaanite-palace_fig1_310660430)

Također, u egipatskoj civilizaciji neki dijelovi nakita, poput naušnica kraljice Tavseret, pokazuju da su Egipćani morali poznavati biljku i da su je vjerojatno smatrali božanskom (slika

⁸ E. GUERRA-DOCE, 2015., 99.

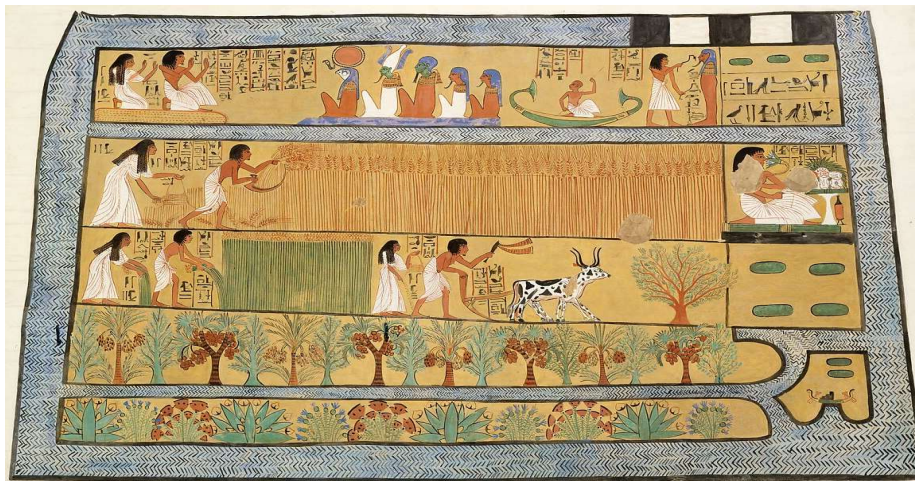
⁹ D. MERLIN, 2003., 299-302.

2). U Egiptu također postoji i prikaz biljke opijuma, oslikan na zidu Senedjemove grobnice (slika 3).¹⁰

Sljedeći primjer mogao bi pružiti dokaze o korištenju enteogena u staroj Mezopotamiji. Riječ je o reljefu iz palače asirskog vladara Sargona II. u Dur Šarrukinu. Reljef najvjerojatnije prikazuje svećenika koji stoji nasuprot stabla koje se može interpretirati kao „Drvo života“.¹¹ Može se vidjeti kako svećenik u lijevoj ruci drži stabljike koje bi se moglo interpretirati kao opijumski mak (slika 4). Unutar iste palače postoji i reljef koji prikazuju liminalna bića (poluljudi-poluživotinje), a u tom slučaju vjerojatno se radi o orlu (slika 5). Navedeno bi moglo upućivati na korištenje opijumskog maka u ritualne svrhe te zajedno s prikazom liminalnih bića može se pretpostaviti postojanje šamanizma u asirskoj religiji.¹²



Slika 2. Naušnice kraljice Tavseret (https://ancientegypt.fandom.com/wiki/Earrings_of_Seti_II)



Slika 3. Slikarija na zidu u Senedjemovoj grobnici (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/548354>)

¹⁰ P. VEIGA, 2017., 203.

¹¹ P. ALBENDA, 2003., 10

¹² P. ALBENDA, 2003., 10.



Slika 4. Svećenik nasuprot „Drva života“ (<https://www.gettyimages.com/photos/mesopotamian-tree-of-life>)

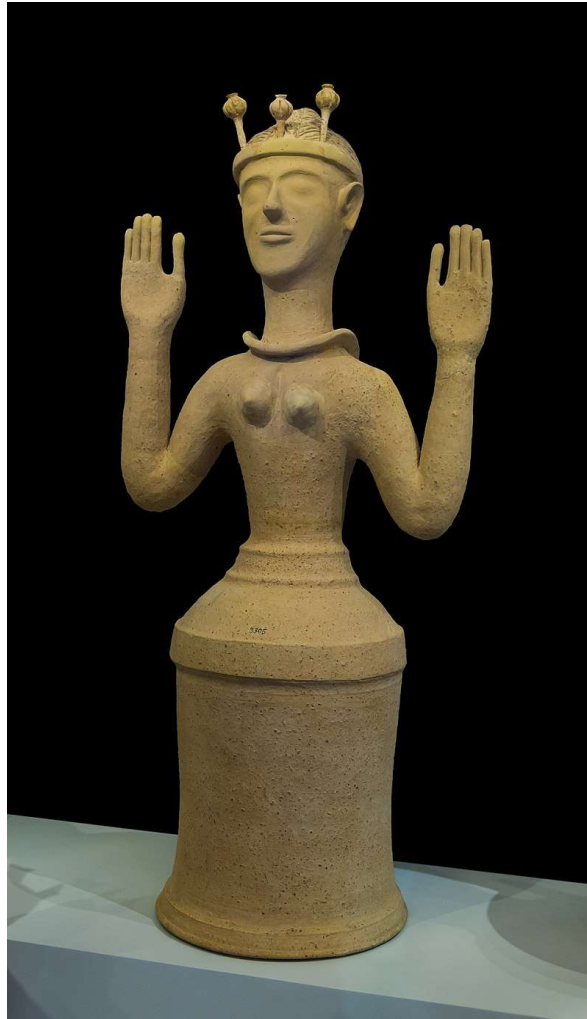
Slika 5. Prikaz liminalnog bića (<https://www.gettyimages.com/photos/mesopotamian-tree-of-life>)

Iako u prapovijesnoj Grčkoj ne postoje pisani podaci o korištenju opijuma kao droge, to je vjerojatno bio slučaj. Na minojskoj Kreti pronađen je niz malih posuda koje su vjerojatno sadržavale opijum, a pretpostavka se temelji na obliku tih posudica. Pretpostavka se također temelji i na saznanju o postojanju „božice opijuma“ jer su ukosnice kose na njezinu kipiću prikazane u obliku maka (slika 6). Kipić je pronađen u podzemnoj tajnoj sobi kultne odaje u Gaziju, blizu Knososa na Kreti, i datiran je u kasnominojsko III. razdoblje (1300. – 1250. pr. Kr.). Grcima je mak pripadao trojici bogova. Bili su to Thanos (smrt), Hypnos (san) i njegov sin Morpheus (snovi).¹³

Arheobotanički ostaci halucinogene biljke (*Datura Stramonium*), za koju se inače smatra da je porijeklom iz Amerike, zabilježeni su i u prapovijesnoj Europi. Također, postoje izravni dokazi o njezinoj uporabi u funkciji droge. Otkriveni alkaloidi hioscijamina i tragova koji upućuju na ječmeno pivo u zvonolikoj čaši iz grobne pećine Calvari d Amposta (Španjolska) upućuju na taj zaključak. Halucinogeno pivo vjerojatno se konzumiralo tijekom pogrebne ceremonije. Nalazi datiraju u 3. tisućljeće pr. Kr. Isti rezultati nalaza potvrđeni su iz

¹³ P. VEIGA, 2017., 205.

jedne posude iz Vaccean grobnice na groblju Las Ruedas, Valladolid, no ti nalazi datiraju u 2. stoljeće pr. Kr.



Slika 6. Kipić „Božice opijuma“ (https://en.wikipedia.org/wiki/Poppy_goddess)

U pretšpanjolsko doba u Amerikama se ta biljka rabila u mnogim plemenima, uglavnom u obredima koji su uključivali stupanje u kontakt sa spiritualnim svijetom. Također se u ceremonijalne svrhe stoljećima rabila u Indiji i Kini, a ima poveznice i s europskim vješticiarstvom srednjega i novoga vijeka. Velik broj roda biljaka Solonaceae i danas se još uvijek širom svijeta tradicionalno rabi kao narodni lijek i halucinogen.¹⁴

Jedan od najjačih psihoaktivnih spojeva *dymethyltryptamine* nalazi se u biljci *Anandenathera*, koja je porijeklom iz južne Amerike. Lule za pušenje u kojima su bile sjemenke *Anandenathere* pronađene su na lokalitetu u sjevernoj Argentini i datiraju oko 2130. pr. Kr. One predstavljaju najstariju upotrebu toga burmuta u Južnoj Americi. Kemijska analiza materijala cijevi potvrdila je prisutnost *dymethyltryptamina*, inače poznatog i kao DMT. Najstariji pribor koji se odnosi na udisanje praha pripremljenih sjemenki *Anandenathere* jesu

¹⁴ E. GUERRA-DOCE, 2015., 100.

keramičke posude za inhalaciju, a dijelovi tih posuda pronađeni su na više lokaliteta na području Kariba te se pomoću termoluminiscencijske metode datiraju u 5. st. pr. Kr.¹⁵ Dimetiltriptamin je također i glavni psihoaktivni spoj u piću *Ayauhasca*, koje i danas ritualno koriste šamani u Južnoj Americi.

Davnina kultura svetih gljiva u Južnoj Americi danas je široko rasprostranjena i prihvaćena zahvaljujući ikonografskim nalazima, među kojima se ističu mali kameni kipići gljiva (slika 7). Te male kamene skulpture čovječjega oblika, okrunjenih gljivom iznad glave, pronađene su na lokalitetima u Gvatemali, Meksiku, Hondurasu i El Salvadoru, a datiraju između 500. pr. Kr. pa do 900. godine po. Kr.¹⁶



Slika 7. Kamene skulpture gljiva (https://en.wikipedia.org/wiki/Psilocybin_mushroom)

Na području Europe u prapovijesno vrijeme podaci o upotrebi psihoaktivnih gljiva nedokučivi su i uglavnom se temelje na ikonografskim dokazima poput prikazanih piktograma nalik gljivama, koji se nalaze na stijenskim slikarijama poput Selve Pascuale u Villar del Humo (slika 8), planini Bego u Francuskoj i rijeci Pegtimel kod istočnog Sibira.¹⁷

¹⁵ E. GUERRA-DOCE, 2015., 100-101.

¹⁶ E. GUERRA-DOCE, 2015., 101.

¹⁷ E. GUERRA-DOCE, 2015., 101.



Slika 8. Stijenska slikarija Selve Pascuale u Villar del Humo
(https://en.wikipedia.org/wiki/Psilocybin_mushroom)

Što se tiče malo mlađih prikaza gljiva koje su vjerojatno bile psihoaktivne, zanimljiviji prikazi nalaze se u reljefu iz Farsale u Tesaliji, urni Lovatelli, rimskome mozaiku iz 330. godine u bazilici u Akvileji (slika 9), fresci u Plaincaraultu iz 1291. godine i fresci u Saint Savin sur Gartempe iz 1100. godine (slika 10).

Jedan od najnovijih pronalazaka današnjice iz 2023. godine kojim se također potvrđuje konzumacija psihoaktivne supstance dolazi iz kultne špilje Es Carritix, koja se nalazi na Menorci, a istraživala ju je Elisa Guerra Doce. Spremnici komore 5 sadržavali su očuvane pramene ljudske kose. Pramenovi su pronađeni u jednom od triju odjeljaka malenoga spremnika koji je izrađen od drva masline (slika 11). Poklopac i vanjske stijenke spremnika bili su izrezbareni koncentričnim krugovima koji bi mogli ukazivati na ritualnu upotrebu. Analizom pramenova kose dobiven je izravan dokaz o konzumaciji psihoaktivnih biljka kod ljudi iz brončanog doba. Radiokarbonskim datiranjem drveta i kose utvrđena je starost od 2810. do 2585. pr. Kr.¹⁸

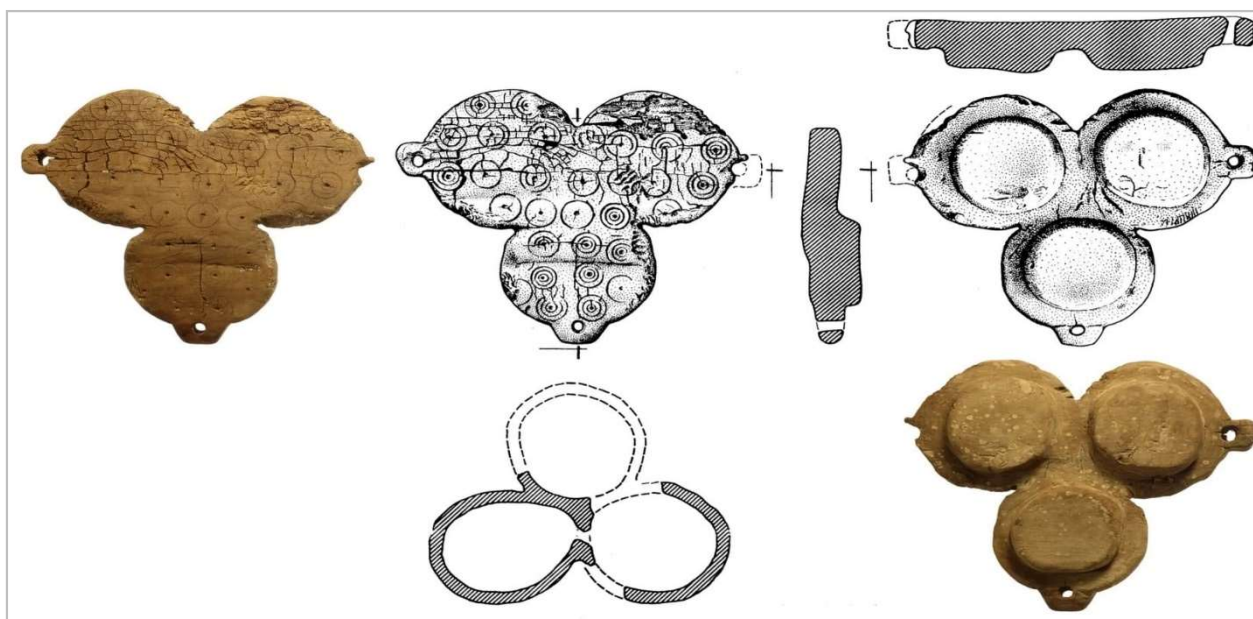
¹⁸ E. GUERRA-DOCE, 2023., 3.



Slika 9. Rimski mozaik u bazilici u Akvileji (<https://www.gljive.com.hr/zanimljivosti/etnomikologija.html>)



Slika 10. Freska u Saint Savin sur Gartempe (<https://www.gljive.com.hr/zanimljivosti/etnomikologija.html>)



Slika 11. Maleni spremnik drva masline (GUERRA-DOCE, E. 2023. Direct evidence of the use of multiple drug sin Bronze Age Menorca (Western Mediterranean) from human hair analysis)

Sve to ukazuje na to da su domorodačka plemena rabila psihoaktivne biljke koje su im bile dostupne u njihovu okruženju. Neke su se koristile kao lijek, dok se za neke sa sigurnošću potvrdilo korištenje kako bi se inducirala promjena stanja svijesti. Također, današnji arheološki i antropološki dokazi sugeriraju da na nekim mjestima postoji trend neprekinute uporabe psihoaktivnih preparata još iz prapovijesti.

3. Šamani/svećenici, misterijski kultovi, rituali i inicijacije

3.1. Šamani u prapovijesti

Iako je šamanizam danas vrlo često spominjan termin, još uvijek nisu posve jasni detalji o čemu se u toj priči zapravo radi. Većina današnjih autora definira šamanizam kao

„tradicionalnu suštinu specifičnih ideologija i tehnika, koje su se mogle upotrebljavati za rješavanje duhovnih problema. Šamanizam se od ostalih religija razlikuje po tome što nema redovitih svećenika nego ceremonije održavaju ritualni praktičari. To bi značilo da se ne radi o definiranoj religiji, već o tehnici ekstaze koja svoje mjesto nalazi u mnogim religijama svijeta. Upravo zbog te proširenosti šamanizma po cijelom svijetu, možemo pretpostaviti kako je on nastao vrlo rano, vjerojatno u gornjem paleolitu.“¹⁹

Danas se zna kako se šamanizam ne može pripisati nijednom razdoblju u razvitku religije, već je riječ o funkcionalnoj tehnici koja se koristila u raznim religijama i raznim vremenima za postizanje točno zadanih ciljeva.²⁰ Što se tiče društvene moći i utjecaja šamana, valja napomenuti kako su šamani u prapovijesnim društvima često imali ključnu ulogu kao posrednici između svjetovnog i duhovnog. Njihova sposobnost da ulaze u trans vjerojatno uz pomoć psihoaktivnih tvari davala im je značajnu moć u društvenim strukturama. Kako navodi Michael Winkelman, šamani su rabili psihoaktivne biljke kako bi inducirali izmijenjena stanja svijesti, što im je omogućavalo da komuniciraju s duhovima i predviđaju budućnost. U mnogim društvima upravo je ta sposobnost bila ključna za održavanje društvenog poretka i donošenje važnih odluka.²¹ Takve spoznaje ne stječu se odjednom, nego su vjerojatno nasljeđe iskustva mnogih generacija. Tako je odabrana skupina pojedinaca u društvu stvorila „mističnu elitu“, koja je imala vrlo veliku moć.

Smatra se da je šamanizam imao važnu ulogu u razvoju društvene hijerarhije. Kako su šamani postajali sve važniji u zajednicama zbog svojih sposobnosti da izliječe, komuniciraju s duhovima ili pružaju duhovnu zaštitu, tako je njihov status unutar društva rastao. Upotreba opijata i drugih psihoaktivnih tvari kao dijela šamanskih rituala dodatno je naglašavala njihov autoritet i utjecaj. Šaman je također posjedovao i ogromno znanje o moćnim i svetim biljkama te o njihovom utjecaju na psihu. Pomoću tih biljaka šaman je mogao liječiti druge, ali je i pod njihovim utjecajima sam odlazio na svoj „dalek put“. Šaman u većini slučajeva nije imao osobne razloge za otvaranje psihe i izazivanje ekstaza, već su oni u prvom redu namijenjeni dobiti cijele zajednice te stvaranju reda gdje prijeti kaos.²²

Prema tvrdnji više znanstvenika, poput Thorntona, Hamayona, Richesa i Burkerta, šaman je o svojim doživljajima na duhovnoj strani pripovijedao uz pomoć simbola, mimike i ritmiziranim iskazom prema kojemu se razvila poezija te je moguće da su upravo šamani

¹⁹ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 75.

²⁰ I. MARAZOV, 1992., 309.

²¹ M. WINKELMAN, 2010., 85.

²² J. HALIFAX, 1982.

zaslužni za početke oralne epike.²³ Stoga ne čudi da su sibirski šamani bili prenositelji i čuvari lokalnog kulturnog nasljeđa. Posjedovali su veliko znanje o ritualima, medicini, pjesmama i mitovima. U prilog toj tvrdnji idu i neki izvještaji s terena koji kažu kako su pojedini jakutski šamani raspolagali vokabularom koji se sastojao od otprilike 12 000 riječi, što bi bilo oko triput više od prosjeka.²⁴

Što se tiče paleolitičke umjetnosti jedna od glavnih interpretacijskih teorija jest ona o šamanizmu. Brojni istraživači potvrdili su da je šamanizam vrlo prisutan u lovačko-sakupljačkim društvima, što predstavlja glavnu polaznicu pri tumačenju paleolitičkih slikarija u šamanističke svrhe.²⁵ Objašnjenje takva porijekla slikarija jest u tome da su šamani nakon ulaska u trans rekreirali vizije transa na unutrašnjost špilje. Dva su obilježja koja idu u prilog toj teoriji. Prvo je da većina životinja izgleda kao da lebdi na stijenskoj površini, a drugo je obilježje da je veličina životinja u neproporcionalnim dimenzijama. Autori D. Lewis Williams i J. Clottes slažu se da špilju treba promatrati kao šamanski kozmos koji postaje mjesto za duhovna bića.²⁶



Slika 12. „Čarobnjak“ iz špilje Les Trois Freres

(https://www.reddit.com/r/Damnthatsinteresting/comments/1cfy178/the_sorcerer_is_a_cave_painting_in_the_cave_of/)

²³ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 76.

²⁴ R. RUDGLEY, 1993., 37.

²⁵ D. LEWIS-WILLIAMS et al. 1988., 201.

²⁶ J. CLOTTE, D. LEWIS-WILLIAMS, 1998., 13-16.

Teorija „umjetnost zbog umjetnosti“ nije u fokusu već od početka 20. stoljeća, dok se u današnje vrijeme fokusne točke stavljaju na šamanizam, totemizam i magiju lova u prvi plan.²⁷ Postoje i poznati prikazi slika koje bi se moglo povezati izravno sa šamanima, poput prikaza liminalnih bića (poluživotinja i polučovjek), gdje se jedan od poznatijih prikaza nazvan „Čarobnjak“ nalazi u špilji Les Trois Freres, a datiran je oko 14 000 g. pr. Kr. (slika 12). Smatra se kako predstavlja šamana, preobraćenog u životinju, u stupnju transa i halucinacije. Pri interpretaciji paleolitičke umjetnosti u današnje vrijeme prevladava teorija šamanizma i smatra se kako su slikarije u većini slučajeva više odraz halucinacija nego što predstavljaju stvarne prikaze.²⁸ Kod te slike zanimljiv je prikaz jelenjih rogova jer se baš jelen i jarebica najčešće povezuju sa šamanskom praksom, o čemu će biti malo više riječi u nastavku.

Više autora slaže se da je metalurgija od samih početaka usko povezana sa šamanizmom. Prvi su metalurzi vjerojatno imali sličan društveni status kao i šamani, slične privilegije i društvenu moć. Takav status proizlazi iz sfere tajnog znanja s obzirom na to da je metalurgija bila složen proces koji je zahtijevao veliko znanje. Mitovi širom svijeta govore kako su metali s drugog svijeta i da samo kovač zna put do njih. U nekim sredinama kovač je smatran ravnopravnim sa šamanom, ako ne i superiornijim naspram šamana.²⁹ Jedna jakutska poslovice kaže da su „prvi šaman, prvi kovač i prvi lončar bili braća po krvi“. Šaman je bio srednji brat, dok je kovač bio stariji.³⁰ Druga jakutska poslovice govori kako „kovači i šamani potječu iz istog gnijezda“.³¹

Osim tajni koje se povezuju s porijeklom metala, moguće je kako se smatralo da se jedna tako složena vještina poput obrade metala ne može svladati bez utjecaja šamanskih čarolija. Tako su se vjerojatno i kovačima pripisivale moći predviđanja budućnosti i čaranja, pa su prema tome i kovači mogli stupiti u kontakt s duhovnim svijetom i kozmičkim zonama.³²

Upravo kovači izrađuju metalne posvećene predmete koji su bitni šamanima za njihove rituale, a to mogu biti metalne imitacije kostiju i metalnih zrcala. Tako se može navesti nalaz iz Engleske s lokaliteta Upton Lovell koji je datiran u srednje brončano doba. U jednom grobu pronađeni su brojni perforirani privjesci od kremenja i kosti te metalurški alat na kojem su

²⁷ I. KARAVANIĆ, 2012., 91.

²⁸ I. KARAVANIĆ, 2012., 94-96.

²⁹ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 79.

³⁰ M. ELIADE, 1982., 87.

³¹ ROUX, 1958., 453.

³² I. MARAZOV, 1994., 45.

pronađeni tragovi zlata. Očito je tim alatom dovršavan zlatni nakit. Taj pokojnik danas je označen kao šaman, metalurg i zlatar u jednoj osobi.³³

Na odnos između šamana i metalurga također ukazuju podaci iz antičke grčke. U grčkom jeziku naziv za šamana ili vješca jest „goes“, dok se najstarija potvrda te riječi može pronaći u jednom stihu iz Foronide, gdje se izumitelji željeza nazivaju „goetes“.³⁴

U istraživanjima na Vučedolu 1938. godine Richard Rudolph Smith pronašao je „Vučedolsku golubicu“, vjerojatno najpoznatiji arheološki nalaz u Hrvatskoj (slika 13). Pronađena je u jami dimenzija 2,3 x 2 m, koja je zabilježena na dubini od 3,20 pa do dubine -4,60 m. Jama je bila ispunjena pepelom i u njoj je osim golubice pronađeno još i 44 fragmenta bijelo inkrustrirane vučedolske keramike. Golubica stoji na tri noge i visoka je 19,7 cm, a na vrhu glave nalazi se otvor posude koji je služio za ispijanje tekućine. Smithu je već na prvi pogled bilo jasno da je



pronašao izuzetan predmet koji nikako nije bio korišten u svakodnevnoj upotrebi. Na taj zaključak naveli su ga simboli dvostruke sjekire koji se nalaze na vratu posude. U staroj Europi to su bili jedni od najčešćih kulturnih simbola. Iako ju je Smith nazvao „golubica“, danas je pitanje je li ona uistinu golubica. Vjerojatnije je da je to jarebica, jer se tada posudu dovodi izravno u vezu s metalurgijom, koja je bila jedno od najvećih dostignuća vučedolske kulture.³⁵

Slika 13. Vučedolska golubica (<https://vukovarblogger.wordpress.com/vucedolska-golubica/>)

Uz tu posudu vežu se još dva vrlo važna nalaza. Grob sahranjenoga žrtvovanog jelena i grob bračnoga para, koji zajedno čine trokut s jamom u kojoj je pronađena posuda. Svi su nalazi iz istog horizonta, a povezuje ih se s megaronom ljevača bakra koji također spada u isti horizont. Ukopani jelen nalazio se odmah uz sam ulaz megarona, a bračni par i „golubica“ malo dalje od

³³ C.A. SHELL, 2000., 271-272.

³⁴ W. BURKERT, 1962., 39.

³⁵ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 72.

njega. Tako se pojavljuje cjelina gdje je žrtvovani samostalni jelen, posuda u obliku ptice i objekt „megaron ljevača bakra“ u kojem je dokazana metalurška aktivnost, tj. prerada bronce. Takva trokut cjelina ptica (moguće jarebica), jelen i megaron odvođe nas u jedan točno određeni pravac, koji bi nas mogao uputiti na pravu namjenu „golubice“.³⁶

U duhovnom sustavu šamana smatra se da životinje mogu čovjeka učiti i komunicirati s njim. Također mu se obraćaju u snu kao prikaze. Za vrijeme šamanskog estatičnog iskustva nude mu pomoć i pokazuju put. Glasnici su nevidljivog svijeta duhova, a ptica i jelen upravo su dva takva prenosioca s onoga svijeta. Jelen u kulturnom krugu Europe jedna je od često prikazivanih životinja, dok je među nomadskim narodima od središnje Azije do crnomorskih stepa čak i najčešće prikazivana životinja. U tim krajevima jelen je simbol vladara, ratnika i šamana. Jelen i ptica zajedno se pojavljuju kod mitologije više naroda (narodi središnje Azije, Skiti, barbarski narodi na istočnom Balkanu poput Dačana, Tračana i Geta). Zanimljiv je nalaz iz skitskog kurgana Axjutinski, gdje je prikazan jelen s predimenzioniranim rogovima koji završavaju ptičjim glavama.³⁷

Iz navedenoga bi se moglo zaključiti kako su na vučedolskoj akropoli zajedno s poglavicama i metalurzima vjerojatno boravili i šamani. Moguće je da su metalurzi i kovači na Vučedolu bili usko povezani, ako ne možda čak i identična zajednica. Svoj trag ostavili su u sahranjenom jelenu i jednoj posudi u obliku ptice zapremine od pola litre. Kako se šamanizam širom svijeta povezuje s upotrebom psihoaktivnih stvari, mogli bismo se zapitati je li upravo „vučedolska golubica“ mogla biti posuda takve namjene. To što je posuda u obliku ptice samo dodatno potvrđuje tu pretpostavku.

Kako smo se dotaknuli simbolike, postoje još dvije jako zanimljive teze na tu temu. Prema teoriji C. G. Junga, kolektivno nesvjesno koje je sadržavalo zajedničke simbole ili arhetipske slike poput svastike, postojalo je u različitim kulturama koje nisu imale međusobni kontakt.³⁸ Jung je u svojoj knjizi *Čovjek i njegovi simboli* predložio da su zajednički simboli i arhetipovi dokazi postojanja kolektivnog nesvjesnog. Iako mehanizmi kojima su ti simboli konstruirani donedavno nisu bili poznati, radovi Rucka, Lewis-Williamsa i Kenta daju uvid u to kako su se ti zajednički simboli rabili u kulturama diljem svijeta, koje su živjele u različitim vremenima i rabile potpuno različite jezike, a bile su bez kulturnog kontakta.

Lewis-Williams u svom radu povezo je etnografske spoznaje stijenske umjetnosti naroda Šan iz jugoistočne Azije, koja je bila šamanističke prirode, te ju je povezo s umjetnošću

³⁶ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 74.

³⁷ M. MILIČEVIĆ-BRADAČ, 2002., 74-78.

³⁸ K. G. JUNG, 1964.

gornjeg paleolitika (slika 14). U prilog su mu išle i znanstvene spoznaje na temelju neuropsihologije, o praktički nepromijenjenom stanju našega mozga u posljednjih 100 000 godina. Drugim riječima, to bi trebalo značiti da je način na koji šamani danas doživljavaju alternativna stanja svijesti pomoću psihodeličnih opijata bio relativno sličan i načinu na koji su to doživljavali šamani u gornjem paleolitiku. To se između ostaloga odražava i u odabiru enoptičkih motiva naroda Šan i umjetnosti gornjeg paleolitika prilikom izrade slikarija. Zanimljivo je kako se ti isti obrasci pojavljuju i na mobilnoj umjetnosti.³⁹

| ENTOPTIC PHENOMENA | SAN ROCK ART | | COSO | PALAEO LITHIC ART | | | | | |
|--------------------|--------------|---|------|-------------------|-----------|------------|---|--------------|---|
| | | | | ENGRAVINGS | PAINTINGS | MOBILE ART | | PARIETAL ART | |
| | A | B | C | D | E | F | G | H | I |
| I | | | | | | | | | |
| II | | | | | | | | | |
| III | | | | | | | | | |
| IV | | | | | | | | | |
| V | | | | | | | | | |
| VI | | | | | | | | | |

Slika 14. Entoptički motivi naroda šan i umjetnosti gornjeg paleolitika
(<https://inlanding.wordpress.com/2016/10/13/dots-before-your-eyes/>)

Jedno od najzanimljivijih svetišta koje se gotovo sigurno može povezati sa šamanizmom jest Gobekli Tepe, a nalazi se u Anatoliji u današnjoj Turskoj. Na tom lokalitetu otkriveno je više svetišta koja su imala kružnu formu, sa stupovima u obliku slova T. Ti stupovi težili su i po više tona. Dosad na lokalitetu nisu pronađeni stambeni objekti, a datiran je u pretkeramički neolitik, tj. od 10. do 8. st. pr. Kr. Najzanimljivija stvar na tom lokalitetu, koja se veže uz kontekst šamanizma, može se vidjeti u prikazima životinja na stupovima. Bitno je spomenuti i brojne životinjske kosti koje su pronađene na lokalitetu. Zanimljivo je da su sve kosti pripadale divljim životinjama poput jelena, gazele i divlje svinje, dok kosti domesticiranih životinja nisu pronađene.⁴⁰

³⁹ J. D. LEWIS-WILLIAMS, 1988.

⁴⁰ K. SCHMIDT, 2010., 239-240.

Međutim, pri povezivanju toga lokaliteta sa šamanizmom od najvećeg su značenja T-stupovi. Schmidt smatra da su ti stupovi antropomorfni, što je i vidljivo iz prikaza ljudske ruke na nekima od njih, dok bi glavu predstavljalo križanje na stupovima. Ostali prikazi na stupovima uključuju i geometrijske forme, ali i divlje životinje poput bikova, divljih mačaka, paukova, škorpiona, gazela, ptica, lisica i dr. (slika 15).⁴¹ Kada se promatraju prikazi životinja i antropomorfnih T-stupova u zajedničkom kontekstu, mogla bi se napraviti poveznica sa špiljskim slikarijama gornjeg paleolitka. Također, moglo bi se povezati antropomorfne T-stupove sa šamanima, a životinjske prikaze s njihovim duhovima pomoćnicima. Potrebno je napomenuti da je u izgradnju tih svetišta morala, vjerojatno, biti uključena čitava zajednica, što automatski odražava višu društvenu organizaciju.⁴²



Slika 15. Prikaz stupa iz Gobekli Tepea

(<https://www.dainst.blog/the-tepe-telegrams/2016/10/14/of-animals-and-a-headless-man-gobekli-tepe-pillar-43/>)

3.2. Svećenstvo i misterijski kultovi

Misterije su antičke svečanosti inicijacijskog karaktera. Osim same ceremonije inicijacije i približavanja božanstvu, misterije su u grčko doba također bile vezane uz društveno-političku inicijaciju i napredovanje.⁴³

Jedne od najpoznatijih misterija toga doba bile su eleuzinske misterije. Naziv su dobile po istoimenom mjestu, a prema podacima iz Himne Demetri, moglo bi se potvrditi postojanje toga svetišta između 7. i 6. st. pr. Kr. Iako su na istome mjestu pronađene i dvije građevine tipa megaron, koje se datiraju u mikensko razdoblje (15. – 12. st. pr. Kr.), ipak se na temelju arheoloških podataka ne može potvrditi je li već i tada to mjesto bilo kultno.⁴⁴ O kakvoj je inicijaciji za vrijeme eleuzinskih misterija točno bilo riječi do danas se ne zna u potpunosti jer je bilo kakvo iznošenje podataka o misterijama u to vrijeme bilo kažnjivo. Inicijanti su vjerojatno prisustvovali uprizorenjima iz mita o Perzefoni i Demetri, bili su im prikazivani

⁴¹ K. SCHMIDT, 2010., 239-240.

⁴² K. SCHMIDT, J. PETERS, 2004., 212.

⁴³ P. KARKOVIĆ-TAKALIĆ, 2019., 6-7.

⁴⁴ P. KARKOVIĆ-TAKALIĆ, 2019., 12.

različiti sveti predmeti, a također su bili podvrgavani različitim vrstama ritualnog čišćenja u vidu meditacije ili ritualnog kupanja. O vrsti znanja i novih iskustava koja su inicijanti stjecali može se razmišljati iščitavanjem mita o Demetri (slika 16). U pitanju je vjerojatno Korino iskustvo prijelaza iz svijeta živih u svijet mrtvih (Had) te ponovno cikličko vraćanje životu na zemlju. Time se ujedno prikazuje i uspostavljanje pravilnih prirodnih ciklusa vegetacije i godišnjih doba. Moguće je da su „tajne“ bile i u vidu kontrole i razumijevanja tih ciklusa, kako bi ljudi mogli savladati uzgoj prvih poljoprivrednih kultura.⁴⁵

S obzirom na to da su u eleuzinske misterije bile uključene vizije i zamišljanja svijeta mrtvih, neki znanstvenici pretpostavljaju da su one također uključivale i konzumaciju psihodeličnih tvari.⁴⁶ Ono što je karakteristično za eleuzinske misterije jest činjenica da je to bio službeni atenski kult, a te su svečanosti bile zapisane u kalendaru polisa (grada-države). Proslava je trajala devet dana, a odvijala se uvijek na istom mjestu, u Eleuzini na području Atene. Misterije vjerojatno predstavljaju jedan od posljednjih oblika prapovijesnih društveno-religijskih obreda čiji je cilj bio približavanju božanstvu, spoznavanju nekih novih iskustava i napredovanja u društvu.⁴⁷

Sličnosti s eleuzinskim misterijama također se mogu vidjeti i u ostalim kultovima poput kulta Dioniza, Izide i Ozirisa ili Mitre, koji su ujedno bili među najpoznatijim kultovima toga vremena. Iako se u nekim stvarima razlikuju, bit im je gotovo jednaka, s obzirom na to da je njihova glavna tema bila rađanje i smrt, ciklički procesi godišnjih doba i vegetacije te približavanje božanstvu putevima inicijacije.⁴⁸



Slika 16. Demetra predaje zrnje žita Triptolemu, reljef iz Eleuzine, 5. st. prije Krista, Nacionalni muzej, Atena
(<https://www.enciklopedija.hr/clanak/demetra>)

⁴⁵ P. KARKOVIĆ-TAKALIĆ, 2019., 13-14.

⁴⁶ R. WASON *et al*, 1978.

⁴⁷ P. KARKOVIĆ-TAKALIĆ, 2019., 15.

⁴⁸ P. KARKOVIĆ-TAKALIĆ, 2019.

U kasnoantičko vrijeme monoteističke religije nemaju pozitivan odnos prema misticizmu i konzumaciji psihodeličnih pripravaka. U 4. stoljeću novoosnovano kršćansko Rimsko Carstvo uvodi zabranu eleuzinskih misterija. Tijekom vremena dolazi do proganjanja mističara poput Majstora Eckharta, Sokrata, Ivana Skota Eriugena i blažene Angele iz Foligna, a samim time i represije mističnog iskustva. Takav stav doprinio je zanemarivanju psihodelika i odmaku od njih.⁴⁹

I u novom svijetu prilikom dolaska europskih kolonizatora na područje Južne Amerike, pojavljuju se iste situacije represije psihodelika. Europski su kolonizatori počeli uvoditi restrikcije Majama i Aztecima. Španjolski su inkvizitori 1620. godine zabranili narodu Huichol upotrebu peyotla u religijske svrhe, zbog čega se praksa konzumacije proširila u Sjevernu Ameriku, no i tamo su je zabranili kršćanski misionari i vlasti.⁵⁰

U svojoj knjizi *The Witches Advocate* Gustav Henningsen navodi kako se europsko čarobnjaštvo razvilo iz šamanskoga sustava. Neupitne sličnosti bile su u vidu pripravaka i konzumacije psihodeličnih preparata koji su vjerojatno bili korišteni iz istih razloga, a to su spoznaja sama sebe i približavanje božanskom.⁵¹ Možda se kao odgovor na represiju, koja je počela pojavom kršćanstva, u srednjem i novom vijeku pojavljuju čarobnjaštvo i vještičarenje.

U suvremenom svijetu praksa konzumacije psihoaktivnih preparata u ritualne svrhe ipak se uspjela nekako sačuvati, bez obzira na stalne represije koje su se događale tijekom povijesti. Kult Bwiti, rastafarijanci na Jamajci, Crkva američkih domorodaca, Chumas daturu skupina, brazilske crkve Saindo Daime i Uniao do Vegetal te još neka plemena Južne Amerike i danas rabe psihodelične pripravke u svojim ceremonijama koje svoje korijene vjerojatno vuku još iz prapovijesnoga doba.⁵²

4. Znanstvene studije utjecaja psihodelika na čovjeka

Psihodelične supstance, poput LSD-a, psilocibina i DMT-a, dugo su fascinirale znanstvenike i istraživače zbog svoga jedinstvenog učinka na ljudsku svijest. Iako je njihova uporaba u suvremenom društvu postala predmet rasprave, znanstvene studije koje istražuju njihov potencijal u širenju svijesti i unaprjeđenju mentalnoga zdravlja postale su sve značajnije.

⁴⁹ G. GOLBERGER, 2017., 90-91.

⁵⁰ G. GOLBERGER, 2017., 91.

⁵¹ G. HENNINGSSEN, 1980.

⁵² G. GOLBERGER, 2017., 92.

Carl Gustav Jung bio je jedan od prvih koji je istraživao transformativne aspekte nesvjesnoga uma. U svojoj knjizi *Psihologija i alkemija* Jung je razmatrao kako simbolika alkemije odražava unutarnje psihološke procese, što je moglo biti potaknuto iskustvima promijenjene svijesti.⁵³ Iako Jung nije izravno proučavao psihodelike, njegovo istraživanje nesvjesnoga uma i arhetipova često se rabi kao okvir za razumijevanje psihodeličnih iskustava koja često uključuju simbole iz kolektivnog nesvjesnog.

Stanislav Grof, pionir u istraživanju psihodeličnih supstanci, proveo je opsežna istraživanja na pacijentima koji su upotrebljavali LSD kao dio terapijskog procesa. Njegov rad *LSD Psychotherapy* pokazuje kako psihodelici mogu pomoći u oslobađanju duboko zakopanih emocionalnih blokada i promicanju duhovnoga razvoja.⁵⁴ Grof je razvio teoriju „holotropnog stanja svijesti“, stanja u kojem pojedinci mogu pristupiti dubljim slojevima psihe, često uz pomoć psihoaktivnih tvari.

Rezultati istraživanja iz 2006. godine koje su proveli Lerner i Lyves dovode do vrlo zanimljivih zaključaka. Oni su provodili eksperimente na trima različitim skupinama ljudi te su uspoređivali vrijednosti, vjerovanja, empatiju i suočavanje sa stresom. Prva skupina ljudi bila je podvrgnuta psihoaktivnim drogama, druga skupina ljudi bila je podvrgnuta običnim drogama koje nemaju psihoaktivne efekte, a treća skupina ljudi nije bila podvrgnuta drogama. Korisnici psihodeličnih droga statistički su značajno više izražavali mistična iskustva i vjerovanja (prisutnost transcendentalne realnosti, iluzorna priroda fizičke egzistencije, jedinstvo s bogom i svemirom) nego što je to bio slučaj u ostalim dvjema skupinama. Također, i emocionalna empatija bila je mnogo više razvijena kod konzumenata psihoaktivnih droga, koji su izražavali i mnogo veću kreativnost, brigu za druge ljude i za okoliš. Ipak, jedna je stvar bila manje izražena kod spomenute skupine u odnosu na ostale dvije, a to je financijski prosperitet, koji uopće nije bio bitan kod konzumenata psihoaktivnih droga.⁵⁵

Jedan od vodećih istraživača u suvremenoj znanstvenoj zajednici, Robin Carhart-Harris, sa suradnicima je proveo revolucionarne studije o učincima psihodeličnih supstanci na ljudsku svijest. U njegovim su istraživanjima iz 2012. i 2017. godine na Imperial Collegeu u Londonu korištene tehnologije poput fMRI-a kako bi se pokazale promjene u neuralnoj mreži mozga pod utjecajem psihodelika, posebice psilocibina. U jednom od njegovih ključnih radova, *The*

⁵³ C. G. JUNG, 1944.

⁵⁴ S. GROF, 1980.

⁵⁵ M. LERNER, M. LYVERS, 2006., 143-147.

Entropic Brain Hypothesis, on iznosi pretpostavku da psihodelici povećavaju entropiju u mozgu omogućujući fleksibilniju i otvoreniju percepciju stvarnosti.⁵⁶

Carhart-Harris i njegovi suradnici pokazali su da psihodelici smanjuju aktivnost u DMN-u (*default mode network*), tj. u dijelu mozga odgovornom za introspektivne i ego-sustavne procese.⁵⁷ Taj fenomen omogućuje korisnicima da privremeno prekinu s uobičajenim obrascima razmišljanja, otvarajući put za nove spoznaje i kreativne procese. Ti su rezultati potvrdili mnoge teorije koje je Grof već ranije predložio u svojim radovima.

5. Navodi

Nikola Tesla:

- *Onog dana kad znanost počne proučavati nefizikalne (duhovne) pojave, u deset godina napredovat će više nego u ranijim stoljećima svoje povijesti.*
- *Moj mozak je samo prijemnik. U svemiru postoji izvor iz kojeg crpimo znanje, snagu, inspiraciju. Nisam pronikao u tajne ove jezgre, ali znam da postoji.*
- *Svi smo mi jedno. Ljudi su međusobno povezani nevidljivim silama.*

Albert Einstein:

- *Najljepša stvar koju možemo iskusiti je misteriozno. Ono je izvor sve prave umjetnosti i nauke.*
- *Važna stvar je ne prestati propitkivati. Znatiželja ima svoj razlog zašto postoji.*
- *Želim znati božje misli; sve ostalo su detalji.*
- *Stvarnost je samo iluzija. Doduše, prilično uporna iluzija.*
- *I dalje ne znamo ni tisućiti dio od 1 % onoga što nam priroda pokazuje.*
- *Sve je povezano, a ta isprepletenost je i snaga.*

Carl Gustav Jung

- *Tko gleda van, sanja; tko gleda unutra, budi se.*

⁵⁶ R. L. CARHART-HARRIS et al., 2014.

⁵⁷ R. L. CARHART-HARRIS et al., 2014.

6. Zaključak

Na temelju arheoloških nalaza i zaključaka brojnih istraživača mogla bi se stvoriti slika kako je konzumiranje psihodeličnih opijata bilo prisutno već u samim počecima naše vrste *Homo Sapiens*. Dok iz vremena paleolitika nažalost nema previše dokaza, osim u vidu špiljskih slikarija koje neki autori pripisuju stvaranju pod utjecajem opijata, već u neolitikumu postoje nalazi koji potvrđuju konzumaciju. Počevši od pretpostavke koju podržava većina današnjih autora da su šamani, svećenici ili bilo kakvi vjerske vođe imali velik utjecaj u društvu te su također isti ljudi u svojim magijskim (misterijskim) ritualima i inicijacijama rabili razne opojne pripravke pomoću kojih bi širili svoja saznanja, stupali u kontakte sa svijetom duhovnog, liječili druge i sl., može se zaključiti kako su takvi opojni preparati sigurno ostavili utjecaja na ljudsko društvo u polju religije, mitologije, umjetnosti, tehnologije i medicine.

Možemo se zapitati jesu li upravo te osobe (šamani/svećenici) zbog svoga velikog utjecaja u društvu, a i proširenog načina razmišljanja i stanja svijesti, bili pokretači za izgradnju građevina poput Gobekli Tepsa, Stonehengea, egipatskih piramida i ostalih sličnih velebnih zdanja. Istraživanja i radovi znanstvenika koje sam upotrijebio da bih napisao ovaj rad također idu u prilog teoriji da su psihoaktivne supstance vrlo vjerojatno doprinijele našem napretku. To je teorija određenog broja znanstvenika, a postoji i mnogo radova napisanih na tu temu.

Iako ta teorija vjerojatno nikada neće moći biti dokazana, zasigurno je vrijedna razmišljanja i propitkivanja s obzirom na to da je doista logična, pogotovo ako se u obzir uzmu i najnovija medicinska istraživanja vezana uz konzumaciju psihodelika. Iako još nisam stigao do konačnih odgovora, mislim da se vrijednost rada pronalazi i u ispravno postavljenim pitanjima.

7. Literatura

- ALBENDA, P. 2003. Dur-Sharrukin, the royal city of Sargon II, king of Assyria, *Bulletin of The Canadian society for Mesopotamian studies* 38, 5-13.
- BURKERT, W. 1962. ΓΟΗΣ, Zum griechischen „Schamanismus“, *Rheinisches Museum für Philologie* 105, 36-55.
- CARHART-HARRIS, R. L., LEECH, R., HELLYER, P. J., SHANAHAN, M., FEILDING, A., TAGLIAZUCCHI, E., CHIALVO, D. R., NUTT, D. 2014. *The entropic brain: a theory of conscious states informed by neuroimaging research with psychedelic drugs*, *Frontiers in Human Neuroscience*, online publication, doi: 10.3389/fnhum.2014.00020.
- CLOTTE, J., LEWIS-WILLIAMS, D. 1998. *The Shamans of Prehistory; Trance and Magic in the Painted Caves*, New York.
- ELIADE, M. 1982. *Kovači i alkemičari*, Zagreb.
- GOLBERGER, G. 2017. Enteogeni: Psihoaktivni sastojci nekih rituala i njihova sudbina, *Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 54.2, 83-101.
- GROF, S. 1980. *LSD Psychotherapy*, California.
- GUERRA-DOCE, E. 2015. Psychoactive Substances in Prehistoric Times: Examining the Archaeological Evidence, *The Journal of Archaeology, Consciousness and Culture* 8.1, 91-112.
- GUERRA-DOCE, E., RIHUETE-HERRADA, C., MICÓ, R., RISCH, R., LULL, V., NIEMEYER, H. M. 2023. Direct evidence of the use of multiple drugs in Bronze Age Menorca (Western Mediterranean) from human hair analysis, *Scientific report* 13, 4782, <https://doi.org/10.1038/s41598-023-31064-2>.
- HALIFAX, J. 1982. *Shaman: The Wounded Healer*, London.
- HENNINGSEN, G. 1980. *The Witches Advocate*, Nevada.
- JANKOVIĆ, I., KARAVANIĆ, I. 2019. *Osvit Čovječanstva*, Zagreb.
- JUNG, C. G. 1944. *Psychology and Alchemy*, London.
- JUNG, C. G. 1964. *Man and his Symbols*, New York.
- KARAVANIĆ, I. 2012. *Prapočetci religije: Simbolika i duhovnost u paleolitiku*, Zagreb.
- LERNER, M., LYVERS, M. 2006. Values and Beliefs of Psychedelic Drug Users. A Cross-Cultural Study, *Journal of Psychoactive Drugs* 38/2, 143-147.
- LEWIS-WILLIAMS, J. D., DOWSON, T. A., BAHN, P. G., BANDI, H.-G., BEDNARIK, R. G., CLEGG, J., CONSENS, M., DAVIS, W., DELLUC, B., DELLUC, G., FAULSTICH, P., HALVERSON, J., LAYTON, R., MARTINDALE, C., MIRIMANOV, V., TURNER II, C. G., VASTOKAS, J. M., WINKELMAN, M., WYLIE, A. 1988. The Signs of All Times: Entoptic Phenomena in Upper Paleolithic Art, *Current Anthropology* 29.2, 201-245.
- MARAZOV, I. 1994. *Mitologia na Trakite*, Sofia.
- MERLIN, M. D. 2003. Archaeological Evidence for the Tradition of Psychoactive Plant Use in the Old World. *Economic Botany* 57.3, 295-323.
- MILIČEVIĆ-BRADAČ, M. 2002. Vučedolska „golubica“ kao posuda, *Opvscvla archaeologica* 26.1, 71-98.
- RUDGLEY, R. 1993. *The Alchemy of Culture. Intoxicant in society*, London.
- SCHMIDT, K. 2010. Göbekli Tepe – The stone age sanctuaries. New results of ongoing

excavations with a special focus on sculptures and high reliefs, *Documenta Praehistorica* 37, 2, 239-256.

SCHIMDT, K., PETERS, J., 2004. Animals in the symbolic world of pre-pottery neolithic Göbekli Tepe, southeastern Turkey: a preliminary assessment, *Anthropozoologica* 39, 179-218.

VEIGA, P. 2017. Opium: was it used as a recreational drug in ancient Egypt?, u: Micheli, I. (ed.), *Cultural and Linguistic Transition explored. Proceedings of the ATrA closing workshop Trieste, May 25-26, 2016*, Trieste, 199-215.

WASON, R. G., HOFMANN, A., RUCK, C. A. P. 1978. *The road to Eleusis. Unveiling the Secrets of the Mysteries*, New York.

Sažetak

Upotreba opijata vjerojatno je bila prisutna od samih početaka razvoja naše vrste, a dokazi za upotrebu mogu se pronaći na svim dijelovima svijeta. Osobe koje su prakticirale upotrebu takvih opijata (psihoaktivnih) većinom su bile jako utjecajne u društvu, posebno u prapovijesti. To su bili šamani, koji su svoj trag ostavili u samim počecima religije, umjetnosti, tehnologiji i medicini. Nekada bi opijate prakticirali samo šamani, a nekada vjerojatno i kolektiv, odnosno veći broj ljudi. Bez obzira na represije tijekom povijesti, posebice dolaskom kršćanstava, ta se praksa korištenja psihoaktivnih preparata sačuvala i do danas. Najnovije studije utjecaja psihoaktivnih droga na čovjekov um idu u prilog teoriji kako su psihoaktivni preparati možda čak imali utjecaja i na razvoj naše civilizacije.

Ključne riječi: Opijati, šamanizam, psihodelični preparati, misterijski kultovi, simbolika, kovači, opijum, psihoaktivne gljive, meskalin, *ayahuasca*.

Opiate use throughout history

Summary

The use of opiates has probably been present since the very beginning of the development of our species, and evidence of its use can be found in all parts of the world. People who practiced the use of such opiates (psychoactive), were mostly very influential in society, especially in prehistoric times. These were shamans who left their mark on the very beginning of religion, art, technology and medicine. Sometimes opiates, were practiced only by shamans, and sometimes by a larger number of people or even the whole community.

Regardless of the repressions throughout history, especially with the arrival of Christianity, this practice of using psychoactive preparations has been preserved to this day. The latest medical studies of the impact of psychoactive drugs on human mind, support the theory that psychoactive drugs may even have had impact on the development of our civilization.

Keywords: Drugs, shamanism, psychedelic drugs, mystery cults, symbolism, blacksmiths, opium, psychedelic mushrooms, meskalin, ayahuasca.